

Nebile ÖZMEN (*)

AVRUPA'DAKİ MÜSLÜMAN GÖÇMENLERİN MÜLK İLE İMTİHANI: UYUM ÖLÇÜTÜ YAHUT ÇATIŞMANIN SAKLI AKTÖRÜ EKONOMİ

öz

Birçok Avrupa ülkesinin homojen toplum yapısının çeşitlenmesi, Türkler başta olmak üzere Müslümanların işgücü göçü ile söz konusu olduğundan, Avrupa'da yaşayan Müslümanları incelemek suretiyle Müslümanların farklı kültürlerle bir arada yaşama deneyimleri ile ilgili isabetli analizler gerçekleştirilebilir. Bu bir arada yaşama sürecinin tüm taraflar açısından başarısı dönemsel olarak farklılık arzemiş, yine başarının ölçülmesi zaman zaman farklılaşan kıstaslarla, parametrelerle gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada üzerinde durulan husus, çokkültürlü bir arada yaşama deneyiminde başarının ya da uyumun parametrelerinden biri kabul edilen ekonominin bu niteliğinin, bağlama göre değişebilirliğidir. Bazı dönemlerde göçmenlerin ekonomik hayattaki faaliyetleri entegrasyon yerine rekabet ve çatışmaya, paylaşım dengesizliği veya yabancı sermaye hakimiyeti endişelerine gerekçe olabilmektedir. Bu durum göz önünde bulundurularak, ekonominin, bir arada yaşama tecrübesinde bu farklılaşan rolünün nedenleri, sosyal ve kültürel sonuçları, sosyo-ekonomik açıdan değerlendirilmektedir. Böylece ekonomik kaygıların hem göçmenler, hem de ev sahibi toplumlar için sosyo-kültürel çatışmaların belirleyici unsurlarından biri olduğuna dikkat çekilecektir.

anahtar kelimeler

Göçmen ekonomisi, işgücü göçü, entegrasyon, çatışma, rekabet.

abstract

Muslim Immigrants' Test With Property in Europe

Economy as an Adaptation Criterion or a Secret Player of The Conflict

Accurate conclusions are well obtained about Muslim population's experiences in coexisting with different cultures just by examining those living in Europe since the diversification in the former homogeneous society structure in many European countries is highly related with the labour immigration of Muslims led by Turks. The success, attributable to all sides for this coexistence varied time to time as well as the measurement of the success varied based on the different criteria and parameters.

The main point of this research is the changeability, depending on the scope, of the conjoining effect of economy that is deemed as one of the parameters of the success or adaptation in the experience of multicultural coexistence. Therefore the reasons for the ever-changing role of economy in this experience of coexistence and the social and cultural results are evaluated in a socio-economical perspective. By doing so, this paper aims to charm attentions on economical concerns as major parameters in socio-cultural conflicts both for the immigrants and for the host countries.

keywords

Economy of immigrant, labour immigration, integration, conflict.

1. Giriş: Avrupa'ya İşgücü Göçünün Sosyo-Ekonomik Seyri

Çeşitli yönleriyle sosyal bilimlerin konusu olması bakımından interdisipliner olan Türkiye'den ve Ortadoğu'dan Avrupa'ya işgücü göçünün nedenleri, yine bu bilim dalları ve bilhassa göç sosyolojisi açısından, çeşitlenmiş gözükse de, geçmişte olduğu gibi günümüzde de ekonomik (eğitim, özgürlük arayışı vb yanı sıra) nedenler ağırlıklı görünmektedir.

Göçlerin nedenleri bakımından ekonomi öne çıkan bir faktör olsa da, diğer sosyal ve kültürel faktörler olmadan göç olgusu isabetli bir açıklamaya kavuşturulamaz. Zira ekonomik sebeplerin kökeninde sosyal, kültürel ve siyasi süreçlerin etkisi mevcuttur. Sonuçları itibariyle de göç, demografik, sosyal ve siyasi yapıyı dönüştürmesinden, kültürleri yeniden şekillendirmesine kadar geniş yelpazedeki değişimlere katkı sağlamaktadır (Castles ve Miller, 2008: 127). Öyle ki göçler zamanla *"ulusal kimliğin sıklıkla sorgulanmasına yol açan yeni bir kültürel farklılığı beraberinde getirir."* (Castles ve Miller, 2008: 7).

Yapılan araştırmalar da ekonomi faktörünün öne çıktığını destekler niteliktedir. Örneğin, Abadan-Unat'ın yaptığı araştırmada Türkler Almanya'ya geliş sebeplerini çoğunlukla ekonomik odaklı olarak belirtmişlerdir. Araştırmanın verilerine göre, Türklerin %47'si para biriktirmek, ev, otomobil sahibi olmak gibi maddi beklentiler için göç ettiğini, %23'ü kendisinin ve ailesinin gelece-

ğini garantilemek gibi yine ekonomik hedefleri kapsayan saiklerle göç ettiğini belirtmiştir (Abadan-Unat, 2002: 117). Danimarka'da yaptığımız araştırmada da birinci kuşak Türklerin tamamına yakını çalışmak ve para kazanmak için bu ülkeye göç ettiklerini belirtmişlerdir (Özmen, 2012: 171). Çoğu zaman resmi kayıtlarda mülteci olarak göç ettiği görülen göçmenlerin birçoğunun hakikatte para kazanmak için göç ettiklerine dair çarpıcı örnekler de mevcuttur. Örneğin Adıgüzel'in araştırmasında, sağcı düşüncede olduğu halde, İngiltere'ye Pkk'lı bir mülteci olarak giden bir Türk vatandaşının, İngiliz makamları tarafından sorulan "PKK nedir?" sorusuna şu cevabı verdiği aktarılmaktadır: *"ülkemizi bölmeye çalışan terör örgütüdür."* (Adıgüzel, 2010: 108). Kısaca gidiş gayesi ekonomik olunca göç yöntemi ve aracının kimler olduğu göçmen için anlamını yitirmektedir. Daha göç etmeye karar verme aşamasında, göç eden kişiler uzun vadeli olmasa da ekonomik bir muhasebe yaparlar. Yani genellikle *"insanlar, gidecekleri ülkede kazanmayı umdukları yüksek ücretler, göç sırasında maruz kalacakları maliyetten daha yüksekse göç edeceklerdir"* (Castles & Miller, 2008: 31).

Türkiye'den Avrupa ülkelerine işgücü göçü sürecinin neden ve etkileri izlendiğinde bu süreçte ekonominin rolünün bir döngü içinde önemini sürdürdüğünü görülmektedir. Ekonomik gayelerle gerçekleştirilen göçün, kalıcılık söz konusu olduktan sonra sosyo-kültürel yönleri ön plana çıksa da, arka planda ekonomik unsurların belirleyiciliği devam etmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus ise, iş bulabilmek için göç etmeyi planlayanların, sadece kendi ülkesinden daha zengin bir ülkeye gitmek hedefinde olmadığıdır. Castles ve Miller'in ifadeleri ile *"Ancak göçün yalnızca iki ülke arasındaki gelir farklılıklarıyla değil, ayrıca güvenli iş şansı, yatırım sermayesine erişim ve uzun vadeli risk yönetimi ihtiyacı gibi etmenlerle de açıklanması gerekir."* (Castles & Miller, 2008: 33).

Burada göçün nedenleri ve türleri üzerinde ayrıntılı durmaya gerek yoktur. Ancak Avrupa ülkelerine göçün ekonomik boyutunu aydınlatabilmek bakımından sürece kısaca değinmekte yarar vardır. 1945'ten sonra Almanya başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesi, çeşitli ülkelerden işgücü talep ederek işgücü anlaşmaları yapmıştır. Bu bağlamda 1961 yılında Almanya ile Türkiye arasında işgücü antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmalar çerçevesinde göç eden ilk Türk işçileri, ev sahibi ülkelerin ekonomi ve iş hayatına katkılarına inanılmış olacak ki mesela Almanya'da törenlerle karşılanmışlardır. Zira ev sahibi toplumlar, göçmen işgücü sayesinde çalışmak istemedikleri ağır işlerden kurtulacaklarını ve ülkelerinin ekonomik refahının artacağını hesap etmektedirler. Bu gayeleri kısa sürede gerçekleştirmiştir. Zira ilk göçmen işgücünü oluşturan Türkler gittikleri Avrupa ülkelerinde otomobil fabrikaları gibi ağır sanayi sektöründe çalışıyorlardı. Genel olarak Almanya'daki göçmenlerin istihdam alanları incelendiğinde 1974'te göçmenlerin %80'inin imalat sanayinde yer aldığı, ancak toplam istihdam açısından imalat sanayinin payının %56 olduğu görülmektedir. Kısaca göçmenler vasıfsız beden işlerinde yoğunlaşmıştır. 1987'de Almanya'da göçmenlerin %85'i işçidir ve bu işçilerin %60'ı vasıfsız veya yarı vasıflı işçilerden

oluşmaktadır (Toksöz, 2006: 65). Üstelik göçmenlerin bu işlerde çalışmaları hâkim toplum vatandaşlarının iş bakımından basamak atlamalarına neden olduğu halde, Türkler iş arama süreçlerinde ayırmıcılığın birçok türü ile karşılaşmışlardır (örnekler için bkz. Wallraff, 1986).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Almanya'nın ardından buna benzer antlaşmaları 1964'te Fransa, Belçika ve Avusturya, 1965'te ise Fransa ile imzalamıştır (Şen ve Güler, 2009:6). Fakat 1973 yılında dünya çapında bir petrol krizi yaşanmıştır. Bu krizden etkilenen ülkelerden biri olan Almanya da işgücü göçü antlaşması yaptığı tüm ülkelere işçi alımına son vermiştir. Aslında tam da bu dönemde birçok Türk işçi Türkiye'de yaşayan eş ve çocuklarını yanlarına almaya başlamışlardır. Onların bu aile birleşimi girişimleri de Alman toplumunda yeni bir muhasebeye yol açmıştır. Artık bu kadar göçmen işçi ve ailesinin bu ülkeye katkısından çok zararının olacağı yönünde iddialar tüm toplumda yayılmaya başlamış, o tarihten bu yana neredeyse Almanya'ya veya diğer Avrupa ülkelerine işgücü antlaşmasına binaen giden işçi olmamıştır. Ancak oraya yerleşmiş bulunan göçmenler, bilhassa Türkler göç ağlarını kullanarak yakınlarını oraya götürme ve istihdamlarına aracı olma faaliyetlerini sürdürmektedirler.

12 Eylül darbesinden sonra ise sığınmacı olarak Türkiye'den Avrupa'ya göçlerle birlikte, göç süreci yeni bir mecraya girmiştir. Yukarıda da değindiğimiz gibi bu tarihten itibaren göç edenlerin bir kısmı gerçekten siyasi baskılardan kurtulmak için göç yolunu seçmiş ise de, bir kısmı Türkiye'de yaşanan bu süreci fırsat bilerek daha iyi bir iş bulmak ve para kazanmak amacıyla mültecilik yöntemini seçmiştir. Bu dönemle birlikte Avrupa Türklerinin gerek siyasi ve sosyal faaliyetleri ve gerekse ekonomik faaliyetlerinde bir canlanmanın olduğu da gözlenmiştir. Şimdilerde ise, dört milyonu aşan Avrupa'daki Türk nüfusu, Avrupa Birliği nüfusunun %1'ini oluşturmaktadır (Şen & Güler, 2009: 6).

Tam da bu noktada sorulması gereken önemli sorulardan biri gündeme gelmektedir: Sürec böyle iken ne oldu da yıllar sonra şimdilerde bu işçiler veya onların çocukları, torunları ev sahibi ülke ekonomileri için tehdit olarak görülmekte veya ülkenin kaynaklarından haksız pay aldıkları düşünülmektedir? Hatta bu düşünceler o kadar keskin söylemlerle ifade edilmektedir ki, siyasetçiler ve bazı toplumbilimciler açıkça hem kültürel ve sosyal hem de ekonomik açıdan göçmenlerin, yabancıların, ülkeleri ve toplumları için tehdit olduğu algısını yaymaya çalışırken, bu algı üzerinden başarı elde ettikleri de gözlenmektedir.

Oysa göçmenlerin bu ülkelerin savaş sonrası dönemden itibaren başlayan ekonomik darboğazdan çıkmalarında, hâkim toplumların mesleki anlamda sınıf atlamasında katkıları da inkâr edilmemektedir. Yine araştırmalar göçmenlerin ekonomik faaliyetlerinin göç veren ve alan ülke arasında ticari anlamda ilişkilerin yoğunluğunu artırdığını göstermektedir (Karagöz, 2011: 66). Bu açıdan bakıldığında göçmenlerin ekonomik başarıya aracı olmalarının yanı sıra ülkelere ekonomik entegrasyonuna ve kültürlerarası karşılaşmalara katkılarının göz

ardı edilmemesi gerektiği anlaşılmaktadır. Başka bir örnekte, Amerika birleşik Devletleri'nde ekonomistler ve sosyal bilimcilerden oluşan bir Ulusal Araştırma Konseyi (NRC) paneline ait bir rapora göre, *'Göç, birçok nedenden dolayı yerel yerleşimciler açısından net ekonomik kazançlar üretir. En temel düzeyde göçmenler emek arzını artırır ve yeni mal ve hizmetlerin üretilmesine katkı sağlarlar.'* (Castles & Miller, 2008: 280).

Yerli halkların görünürde nispeten anlaşılabilir endişelerinden biri de göçmen işgücünün düşük ücretlerle çalışmaları sonucu kendi emeklerinin de düşük ücretle karşılık bulması yahut iş bulmakta zorlanmalarıdır. Ancak gerçeğin böyle olmadığı, göçün iş piyasasında bir sıkışmaya neden olmadığı ekonomistlerce açıklanmaktadır (Castles ve Miller, 2008: 279).

Araştırmalar göçmenlerin işsizlik sorunundan en çok etkilenen kesim olduğunu göstermektedir. Refah ülkeleri arasında üst sıralarda bulunan Danimarka'daki oranları örnek verecek olursak, 2008 yılı verilerine göre Danimarka'daki Türkler arasındaki işsizlik Danimarka genelindeki işsizliğin üç katı kadardır (Yıllık Rapor, 2008: 28). Birçok Avrupa ülkesinde Müslümanların istihdam oranı Müslüman olmayanların istihdam oranının çok altındadır. Müslüman kadınların istihdamında daha da keskin bir farklılık bulunmaktadır. Örneğin, 2006 yılında Hollanda'da Türkiye ve Fas kökenli kadınların istihdam oranı sırasıyla %31 ve %27 iken, Hollandalı kadınların istihdam oranı %56'dır (Uluslararası Af Örgütü, 2012: 4).

Din ve inanç ayırmacılığının yasak olduğu ülkelerde bile istihdam alanında Müslümanlar ayırmacılığa maruz kalmaktadır (Uluslararası Af Örgütü, 2012: 11). Oysa hemen tüm Avrupa ülkelerinde ayırmacılığın yasak olmasının yanı sıra, farklı kültür ve dine mensup bireylere iş ortamlarında inançlarının gereklerini yerine getirme konusunda yasal haklar da verilmiştir. Örneğin *"Almanya'da İş Hukuku'nda Müslümanlar için kapsamlı bir koruma mevcuttur. Müslümanlar namazlarını kılmak veya Ramazan ayında oruç tutmak istediklerinde İş Hukuku'nu dayanak gösterebilirler. Böylece işletmeler, onlardan beklenebilir ölçüde bu ihtiyaçların dikkate alınmasına çaba göstermek zorundadırlar; örneğin çalışma zamanlarını buna uygun düzenleyerek."* (Rohe, 2008: 47).

Ekonomik krizler, işsizlik gibi toplumsal hadiselerin göçmenler üzerindeki olumsuz tesirleri daha fazla iken, toplumun bu sıkıntıların kaynağı olarak göçmenleri göstermesi dikkat çekicidir. Bu konularda medyanın etkisiyle aşırı sağ ve göçmen karşıtı hareketlerin söylemlerinin toplum üzerinde oldukça etkili olduğu söylenebilir. Böylece Avrupa ülkelerinde halk, sosyal sistemin başarısızlığını, siyasetçilerin yolsuzluklarını ve göçmenlere haksız maddi yardımların yapıldığını medyada duydukları sürece aşırı sağ partileri desteklemektedirler.

Avrupa ülkelerinde göç karşıtı olmalarıyla tanınan siyasi oluşumların faaliyetleri incelendiğinde aslında etnik, kültürel ve dini bakımdan farklı olanlara tahammüllerinin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum, ülkelerindeki yabancı-

lara tepkileriyle sınırlı kalmamakta ve Avrupa Parlamentosu'ndaki tutumlarına da yansımaktadır. Örneğin Avrupa Parlamentosu'nda da yer bulan Avusturya Özgürlükçüler Partisi, Danimarka Halk Partisi, İtalyan Lega Nord, Yunan Laos, Belçikalı Vlaams Belang, Bulgar Ataka ve İngiliz Ulusal Partisi, *'Avrupa'nın İslam-laştığı'* gerekçesiyle, Türkiye ile yürütülen tam üyelik müzakerelerinin ivedilikle durdurulması konusunda işbirliği yapmaktadırlar (Aksiyon Dergisi, 2013).

Bu örnekler, bazı sosyologların artık gelişmiş toplumlarda emek ve sermaye arasındaki çatışma yerine, bazı grupların toplumdan dışlanmasının yeni bir çatışma alanı oluşturduğu yönündeki görüşlerini destekler mahiyettedir. Bu dışlanan kesim hem düşük ücretli ve işsiz kalma riskiyle karşı karşıya oldukları işlerde istihdam edilmeleri nedeniyle ekonomik, hem de yetersiz eğitim ve parçalanmış aile gibi olumsuzluklar nedeniyle sosyal yönden marjinal kalmaktadır (Castles & Miller, 2008: 283). Bu marjinalleşme çoğu zaman toplumun tamamına zarar verecek boyutlarda oluşum ve eylemlere yol açabilmektedir. Öyle ki, *"Son dönemde Paris'te yaşanan banliyö eylemleri, Kuzey Afrika kökenli Müslüman gençlerin işsizlik, yoksulluk, eğitimsizlik, eşitsizlik, ırkçılık, yabancı düşmanlığı, asimilasyon, yalnızlık, yalıtılmışlık ve dışlanmışlık karşısındaki tepkilerini ifade etmektedir."* (Kaya, 2006).

2. Avrupa Ülkelerindeki Türk Girişimcilerin Profili

Almanya başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesinin kalkınmalarında ve sanayi hamlelerinde 1960'lı yıllardan itibaren, Türk işçilerin büyük katkılarına olduğu bir gerçektir. Birinci kuşak Türk işçilerin alt sınıfa mahsus işlerde istihdam edilmeleri sonucunda o ülke vatandaşlarının sınıf atladıklarını da belirtmiştik. Türkiye'den ucuz işgücü göçünün bu ülke vatandaşlarına olası ekonomik zararı, işçi ücretlerinde artışın gerçekleşmemesi olabilir. Fakat Almanya'da yabancı işçilerin düşük ücretlere sebebiyet vermemesi için sendikalar, Alman ve yabancı işçilere eşit ücret şartıyla işgücü göçünü kabul etmişlerdir (Toksöz, 2006: 27). Bu şarta rağmen, Almanya'da 1999'da göçmenlerin aylık brüt gelirin Almanlarınkinden ortalama %15 (350 Euro) daha az olduğu belirtilmektedir (Toksöz, 2006: 72). Bu durum günümüzde de çok farklı değildir. Böylesi bir gelir farkının oluşmasında, 1980'lerin ortalarıyla birlikte bütün Avrupa'da, ekonomik yeniden yapılanma sonucu göçmenler arasında yüksek bir işsizlik oranının ortaya çıkmasının payı büyüktür. 2002 yılında, yabancı yerleşimciler arasındaki işsizlik oranları genel nüfusla kıyaslandığında çok yüksek kalmıştır. Öte yandan gelecekte iş imkânlarına kıyasla toplam kol emekçisi fazlasının tüm ülkelerde artacağı öngörülmektedir. İş imkânlarının öncelikle ihtiyacın görünür olduğu ve gelecekte de bu ihtiyacın devam edeceği yüksek vasıflı işlerde ve kayıt dışı ekonomide olacağı tahmin edilmektedir (Castles ve Miller, 2008: 278).

Türkiye açısından bakıldığında ise, ilk dönemde birinci nesilden itibaren göçmenler hem ülkeye döviz kazandırmışlar hem de ülkenin ticaret hacminin artmasına katkı sağlamışlardır. Türkiye'nin işgücü ihracının tamamen plansız, tesadüfî ve kâr beklentilerinden uzak olduğu söylenemez. Zira Türkiye'den Avrupa ülkelerine göçün başladığı 1960'lı yılların, Türkiye'de iktisadi kalkınma planlarının yapılmaya başlandığı yıllar olduğu da unutulmamalıdır.

Türkiye'ye aktarılan yurtdışındaki Türk işçi dövizleri, 1970'lerin başlarından bu yana Türkiye'nin tüm ihracat girdisine eşdeğerdir. Türkiye'ye 1964'te gönderilen tasarrufların toplam tutarı 45 milyon dolar iken, bu miktar 1981 yılının ilk yedi ayında 2.078 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 12 Eylül 1980 müdahalesinden sonra tasarrufların memlekete aktarılması daha çok artış göstermiştir. 1979 yılında transfer edilen döviz miktarı 1.693 milyon dolar iken, 1981'de bu miktar 2.476 milyon dolara yükselmiştir. 1980'li yıllarda işçi tasarruflarının döviz olarak transferi, ticaret açığının %60'ının karşılanmasını sağlamıştır (Abadan-Unat, 2002: 70-71).

Avrupa'daki Türk işgücünün ilk kuşağı, geri dönüşü planladığından dolayı, yatırımlarını da o dönemde Türkiye'ye yönlendirmiştir. Ancak kalıcılıklarının sürdüğünü gördükten sonra yaşadıkları ülkede yatırım yapmaya başlamışlardır (Kaya, 2011: 164). Türkler memlekete dönüş fikrinden vazgeçmeleri ile birlikte yaşadıkları ülkelerde şirketler, küçük işletmeler kurmaya ağırlık vermişler, girişimci olmaya başlamışlardır. Günümüzde Almanya'da 270000 yabancı girişimci bulunduğu tahmin edilmektedir (Yavuzcan, 2011: 680). Almanya'da istihdama katkısı olan Türk girişimci sayısının ise 100 binin üzerinde olduğu belirtilmektedir. Göçmenlerin işyerlerinin çoğunlukla küçük işletmeler olduğunu belirtmek gerekir. Bu işletmeler, yabancılar ve hâkim toplum bireylerinden ziyade, aile üyelerini istihdama öncelik vermektedirler (Castles ve Miller, 2008: 268).

Memleketlerine geri dönüş planlarından vazgeçmelerinin yanında göçmenlerin kendi işletmelerini kurmalarında diğer bir motive edici unsur da iş piyasasında uğradıkları ayırımcı tutumlardır. Danimarka'da görüştüğümüz iş adamları bu motive edici unsuru sıkça dile getirmişlerdir. Bu işletmelerde yine kendi etnik grup üyelerini, çoğunlukla akrabalarını istihdam etme temayülünde oldukları da gözlenmektedir. Bu özel işletme sahiplerinin çok başarılı örnekleri de görülmektedir. Ancak bu durum bir yandan hâkim toplumun iş çevrelerince çekememezliğe yol açarken, diğer taraftan bu işletme sahiplerinin kendi içlerine kapandığı ve hâkim topluma entegre olmak istemedikleri şeklindeki eleştirilere neden olmaktadır. Her halükarda bu işletmeler hem Türklerden hem de diğer milletlerden yüzbinlerce kişiyi istihdam etmekte ve bulundukları ülkelere ekonomilerine ciddi oranlarda katkıda bulunmaktadır.

Bugün Avrupa'da yaşayan Türkler tarafından kurulan şirketler Türkiye'nin dış ticaretini de güçlendirmektedir. Türk ekonomisinin, gıda ve geleneksel otomobil yapımı, tekstil, hazır giyim veya kitlesel bilişim gibi son dönemlerde

önem kazanan alanlarda büyük bir ihracat başarısı sağlamasında diğer nedenlerin yanında yurtdışındaki Türklerin etkisi söz konusudur (Tapia, 2008: 163).

Yaşadıkları ülkede bulunan diğer göçmenlere oranla Avrupa Türkleri arasında serbest meslek sahiplerinin fazla olması, kimi zaman Türklerin ekonomik faaliyetlerde gettolaşması olarak yorumlansa da, bu durumun farklı yönleri de dikkat çekmektedir. Türk iş adamları ile görüşüldüğünde görülmüştür ki, aslında bireysel veya ortakları ile birlikte kurdukları şirketleri zamanla ihracat yapacak boyuta ulaşmış ve uluslararasılaşmışlardır. Zira yaşadıkları ülkelerdeki piyasa ile daha fazla diyaloga geçen Türk girişimciler genel ekonomiyi de dikkate alarak etnik işyerleri yerine global işletmelere yönelmişlerdir (Yavuzcan, 2011: 680). Bu gelişmeyi Almanya'ya dair rakamları izleyerek de gözlemlemek mümkündür. Şen ve Güler'in araştırmasına göre 1987 yılında sayıları 25.500 ve 1997'de 47.000 olan Almanya'daki Türk girişimci sayısı, 2008 yılında 72.000'e çıkmıştır (Şen ve Güler, 2009: 2). Dolayısıyla göçmenlerin ekonomik faaliyetlerinin bu başarılı seyri, onların hâkim toplumdan uzaklaşma ve gettolaşma yerine entegrasyonu tercih etmeleri ile izah edilebilir. Söz konusu Avrupa ülkelerindeki işletmelerde göçmen işgücüne ihtiyacın azaldığı dönemlerde Türklerin böyle bir girişimcilik sergilemeleri ev sahibi ülke için de ekonomik açıdan bir kazanç sayılmalıdır. Böylece işgücü fazlası konumuna düşen bireyler etnik şirketlerde istihdam edilmekte ve ülke ekonomisine yük olmaktan çıkmaktadırlar. Bunun yanı sıra marjinal oluşumların işsiz kalan bireyleri istismar etmelerinin önüne geçilmiş olunmaktadır.

Türklerin ilk dönemlerde hemen her Avrupa ülkesinde genellikle sanayinin olduğu bölgelerde yoğunlaştıkları görülmüştür. Ancak araştırmalar bugün Avrupa'da Türklerin işletmelerinin gerek mekânsal ve sektörel dağılım, gerekse etnik işgücü çalıştırma konusunda getto tarzını aşmakta olduklarını ve neredeyse her sahaya yayıldıklarını da göstermektedir. Örneğin 2000'li yıllarda Türk girişimcilerin Almanya'da 115 farklı sektöre dağılımı söz konusudur. Bu sektörler arasında profesyonellik gerektiren, teknoloji üreten işletmeler, gen araştırma enstitüleri gibi kuruluşlar da yer almaktadır (Şen ve Güler, 2009: 4). Yine araştırmalar Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerinde gün geçtikçe sayıları ve başarıları artan Türk işverenlerin, çalışanları itibarıyla da gettolaşmaktan uzaklaştığını göstermektedir. Zira Türklerin sahip olduğu işletmelerde gittikçe daha çok yerli halk çalışmaktadır. Bu işletmelerin sundukları hizmetlerin de tüm topluma yönelik olduğu gözlenmektedir (Şen, Ulusoy ve Şentürk, 2008: 413).

Avrupa Birliği ülkelerindeki Türk girişimcilerin %68'i Almanya'da bulunmaktadır. Türk girişimcilerin 1996-2008 yılları arasındaki dönemde Avrupa ülkelerindeki yatırım hacmi 6 milyar Euro'dan 11,8 milyar Euro'ya ulaşmıştır. 1997'de elde edilen 25,7 milyar Euro'luk ciro 2008'de 45,4 milyar Euro'ya yükselmiştir (Şen ve Güler, 2009: 7). Bu rakamlar, Avrupa'da yaşayan Türklerin büyük çaplı ekonomik yatırımlarının, istihdam sağlamaları ve ihracat yapmaları

suretiyle bir yandan yaşadığı ülkenin ekonomisini güçlendirmede, diğer yandan Türk ekonomisini de daha dışa açık hale getirmede katkılarının yadsınamaya-
cağının göstergesidir.

Girişimcilerin nicel artışı dışında da göçmen ekonomisi ile ilgili gelişme göstergeleri bulunmaktadır. Bunlardan biri Türklerin konut edinme oranlarının artışıdır. İlk dönemlerde kazançlarından tasarruf ederek Türkiye'de gayri menkul alma eğiliminde olan Türk göçmenler son zamanlarda yaşadıkları ülkede gayri menkul alımına yönelmişlerdir. Kirada oturan Türklerin sayısında gün geçtikçe azalma görülmektedir. Bunun en başarılı örneklerinden birini Belçika Türkleri sergilemektedir. Belçika'da yaşayan Türklerin %64'ü kendi konutunda yaşarken, %35'i kiralık konutta ikamet etmektedir. Almanya ve Fransa'da yaşayan Türklerin ise sadece %14'ü kendi konutunda yaşamaktadır (Kaya ve Kentel, 2008: 45).

Bunca başarının yanı sıra, hala Avrupa ülkelerindeki Türklerin ve diğer Müslümanların takriben yarısından fazlasının vasıfsız çalışanlardan oluştuğu ve beklenen eğitim düzeyinde bulunmadıkları bir gerçektir. Buna mukabil, Türk girişimcilerin başarıları, ev sahibi toplumda yaygın olan, ülkelere gelen işgücünün çok yoksul kesimlerden geldikleri ve başarılı olamayacakları yönündeki endişenin oldukça yersiz olduğunu gösterir. Üstelik Türkiye'den Avrupa'ya göç eden kesimin Türkiye'de en yoksul kesim olmadığı da bilinmektedir. Zira o dönemlerde büyük şehirlerde oturan ve göç kanallarına rahat ulaşabilen kimseler Avrupa'ya göç imkânı bulabilmekteydiler. Castles ve Miller'in tespiti de bu durumu desteklemektedir. *"En az gelişmiş ülkelere zengin ülkelere göç edenler nadiren en yoksul kişilerdir; göç edenler daha çok ekonomik ve sosyal değişim içerisindeki bölgelerde yaşayan toplumsal orta sınıftır."* (Castles ve Miller, 2008: 32).

Danimarka'da yaptığımız alan araştırmasında görüştüğümüz Danimarkalıların ülkelerindeki Müslümanların uyumsuzluğu bağlamında dile getirdikleri hususların büyük bölümünün ekonomi ile alakalı olması dikkat çekici olmuştur. Ülkedeki göçmenlerin sosyo-kültürel uyumsuzluklarının kaynağı olarak ekonomik gerekçeler ön plana çıkarılmıştır. Kayıt dışı istihdam edilmeleri veya çalışmayı tercih etmeyip sosyal güvenlik yardımlarından yararlanmaları bunların başında gelmektedir. Böylece ülkenin sosyal güvenlik sistemi başta olmak üzere ekonomik alanlarda göçmenlerin önemli yük teşkil ettikleri düşünülmektedir.

Avrupa ülkeleri ekonomilerinin içinde bulundukları sıkıntılı dönemler, bir arada yaşadıkları ve göçmen ya da yabancı olarak nitelendirdikleri Müslümanların ekonomik başarılarını rekabet duygusu ile karşılamalarına neden olmaktadır. Bu algı da göçmenlerin, ülkenin sahip olduğu kaynaklardan daha fazla yararlandıkları düşüncesini hâkim kılmaktadır.

Avrupa'daki Türklerin entegrasyonunda ekonominin yerini irdelerken olumsuz örneklerden olan ve 1990'lı yıllardan itibaren bir döneme damgasını

vuran, İslami (!) holdingler olarak adlandırılan şirketlerin durumunu da hatırlatmak gerekir. Bu holdingler gurbet diyarında faiz ile yatırım yapmaktan kaçınan ve kendi başına işletme açacak miktarda sermayesi veya becerisi bulunmayan Türklerin mevcut birikimlerini ellerinden almış ve çoğunun kâr şöyle dursun anaparasını da geri iade etmemişlerdir. Bulundukları Avrupa ülkeleri mevzuatı dâhilinde olmadıkları için rahat hareket etme imkânı bulan bu şirketler, kimi zaman dinî duyguları da istismar etmiş, faizsiz yüksek kâr ortaklığı vaadi ile Türklerin tasarruflarını büyütme arzularını fırsata çevirmişlerdir. Böylece hem Türk işçiler zarara uğratılmış, hem de Almanya gibi ülkelerde konunun kamuda duyulması sonucu Müslümanlar ve Türk girişimciler zan altında kalmışlardır.

3. Kuşaklararası Meslekî Hareketlilik

Göçmenlerin ekonomik başarılarının en önemli ve uzun vadeli göstergelerinden biri kuşaklararası mesleki mobilitenin gerçekleşme düzeyidir. Mesleki hareketlilik aynı zamanda eğitim başta olmak üzere meslek sahibi olabilme sürecinde göçmenler ile yerli halk arasında fırsat eşitliğinin bulunup bulunmadığını izlemek bakımından önemlidir. Zira az gelişmiş yahut gelişmekte olan ülkelere, refah seviyesi yüksek ülkelere giden göçmenler, ülkenin dilini bilmemekte, iş imkânlarına ulaşma konusunda yetersiz kalabilmektedirler. Böylece çoğunlukla en alt konumda yer alan işlerde istihdam edilmekle iş hayatına başlamakta dırlar. Ancak kendilerine ileriki dönemlerde mesleki bakımdan yukarı doğru tırmanma şansının verilip verilmemesi büyük oranda o devletin politikaları ile alakalı bir husustur (Castles ve Miller, 2008: 332).

Yukarıda da örneklerle belirtildiği gibi, bugün göçmenler arasında işsizlik oranlarının ev sahibi ülkedeki işsizliğin birkaç katı olması ve çalışan göçmenlerin büyük çoğunluğunun vasıfsız işlerde çalışıyor olması göz önünde bulundurulduğunda Avrupa ülkelerindeki Müslüman göçmenler ve onların sonraki kuşaklarında genel görünüm itibarıyla yüksek düzeyde mesleki hareketliliğin gerçekleşmediği ifade edilebilir.

İlk kuşak göçmenler bilhassa hâkim toplum tarafından cazip görülmeyen işlerde işçi olarak istihdam edilirken, son zamanlarda, yüksek eğitimlerini tamamlayan yeni kuşağın nispeten geniş bir iş yelpazesinde yer aldıkları görülmektedir. Zira ilk nesillerin ekonomi alanında geri planda kalmalarının başlıca nedenleri arasında eğitim düzeylerinin yetersiz olması yer almaktadır. Avrupa'ya göç etmiş Müslümanlar arasında 1990'lı yıllara kadar mesleki bakımdan mobilitenin gerçekleştiğini veya bu anlamda yaygın sınıfsal bir sıçrama ya da değişim elde ettiklerini gösteren örnek sayısı oldukça sınırlıdır.

Mesleki bakımdan ebeveynlerini aşmanın temel yolu olan eğitim meselesinin bütün boyutlarına değinmek konumuzun sınırlarını aşacaktır. Ancak yabancı bir ülkede eğitim alabilmenin yolu dil öğreniminden geçmektedir. İlk dönemlerde Avrupa ülkeleri işçi alımında dil şartını öne sürmedikleri gibi çalışanlara

dil becerisini geliştirecek hizmet içi eğitimi, sonraki dönemde gerçekleştirilen ve beklenen verimin alınmadığı uyum kursları dışında, sağlamamışlardır.

İlk neslin, çeşitli nedenlerle çocuklarını anasınırılarına göndermeye yavaşmamaları çocuklarının dil becerilerinin yeterince gelişmemesi, ardından bu gerekçe ile eğitim yetkililerince zekâ geriliği görülen çocuklarla birlikte okutulmaları, ailelerin çocuklarını uzun eğitim sürecine dâhil etmek yerine bir işe yerleştirip kısa yoldan para kazanmalarını istemeleri ve benzeri daha birçok nedenden dolayı Türklerin özellikle ikinci kuşaklarının da sosyal bakımdan sınıf atlamalarını sağlayacak ve ebeveynlerinin statü ve mesleklerini aştıklarını gösteren gelişmeler gecikmiştir. Bu durağan süreçten sonra eğitim almaya yönelen göçmen çocuklarının büyük kısmı da mesleki eğitimle sınırlı kalmışlardır. Yüksek öğrenim oranı bu nedenle Avrupa Türkleri arasında yaşadıkları ülke ortalamasının çok gerilerinde kalmıştır.¹

Üçüncü kuşaktan itibaren dil sorununun nispeten aşılmış olması onlara yeni imkânlar vermiştir. Elbette bu kuşağın dil becerileri sayesinde tüm sosyal sorunların üstesinden geldikleri de söylenemez. Ancak eğitime daha uzun sürelerle katıldıkları için istihdam konusunda daha avantajlı konumda bulunmaktadır. Aralarında daha bilinçli, kabiliyetli ve mevcut fırsatları değerlendirenleri ise, hem yükseköğrenim görme imkânı bulmakta, hem de iş dünyasında başarı sergileyerek ebeveynlerinin mesleki sınıfını geride bırakmaktadırlar.

Öte yandan göçmenlerin mesleki açıdan mobiliteleri, bir bakıma sınıf atlamaları, Avrupa'da yaşanan ekonomik kriz döneminde yerli halkta rekabeti tetiklemektedir. Alt sınıf kategorisindeki ötekiler olarak ülkelere kabul edilen göçmenlerin, kendi statülerine kavuşmalarını kabullenmekte zorlanmaktadırlar. Göçmenlerin bu yukarı tırmanışına engel olabilmek için de ırkçılığa varan tutumlar sergileyebilmektedirler. Onların bu tutuma ulaşmaları sürecini belirleyen faktörlerden biri göçmenlerden beklentilerine yönelik algılarıdır. Şöyle ki göçmenlerin yerli halkın tercih etmediği emek ağırlıklı işlerde çalışmaları, böylelikle ülke ekonomisine katkı sağlamaları bununla birlikte mevcut statülerinde kalmaları, bu arada ülkenin onlara ihtiyacı kalmayıp buna mukabil ülke kaynaklarından fazla pay almaya yöneldiklerinde ise ülkedeki ekonomik durgunluk ve sosyal problemlerin başlıca müsebbibi ilan edilmeleri eğilimi yaygındır. Halkta zaman zaman ortaya çıkan bu beklentiler ülke yöneticilerinin de birçok tutum ve uygulamalarında tezahür etmektedir. Yöneticilerin göçmen çocuklarını beyin gücü gerektiren akademik eğitime teşvikten ziyade, mesleki eğitim veren okullara yönlendirdikleri görülmektedir. Göçmenlerin böyle bir eğitim sürecinden yoksun olarak istihdam edildikleri alanlar da teknolojinin ilerlemesiyle birlikte vasıfsız elemana büyük oranda ihtiyaç bırakmayacağından göçmenlerin mesleki mobiliteleri şöyle dursun, işsiz kalma riski ve endişesi de sürebilmektedir.

Mesleki mobilitenin gerçekleşebilmesi şüphesiz diğer bazı kriterlere de bağlıdır. Kriterler de söz konusudur. Şöyle ki göçmenin girişimci kişiliğe sahip

olup olmadığı, dil becerisi ve eğitim düzeyi, mesleki kabiliyetleri, göç tipi (göç ağı ile mi, resmi mi, mülteci mi vb) yaşadığı ülkenin vatandaşlığına geçip geçmediği çok önemlidir. Örneğin, yaşadığı ülkenin vatandaşlığına geçmek de gerek mesleki mobilitede gerekse ekonomik entegrasyonda önemlidir. Vatandaşlığa geçmek yaşadığı ülkede kalıcılığı ve oraya aidiyeti pekiştirdiğinden ileriye dönük ekonomik ve mesleki faaliyetlere de teşvik edecektir. Ancak kalıcı olmak istemeleri her zaman başarılarına bağlı olmayabilir. Zira kalıcı olmak istemelerini hedeflerine henüz ulaşamadıkları yönünde değerlendiren çalışmalar da mevcuttur. Bu bağlamda Castles ve Miller'in değerlendirmeleri şöyledir: *"Göçmenler yeni ülkede anavatanlarında olduğundan daha iyi yaşama ve çalışma koşulları bulurlarsa görece başarılı oldukları söylenebilir. Yok eğer göçmenler amaçlarını elde etmek için yeteri kadar birikim yapma imkanı bulamazlarsa kısmen başarısız oldukları söylenebilir ve uzun dönem daha orda ikamet etmeleri gerekir."* (Castles ve Miller, 2008: 42). Ancak kalıcı olmak her zaman hedeflenen başarının henüz gerçekleşmediği ile açıklanabilir mi? Bu durum göçmenin bu ülkede gelecek adına hayal ve hedeflerinin büyüdüğüne de işaret olabilir mi?

4. Alışveriş Tutumları

Göçmenlerin alışveriş tutumları da yaşadıkları ülkenin ekonomisine ve alışveriş kültürüne uyumlarını değerlendirmede önemlidir. Alışveriş konusunda üzerinde durulması gereken birçok husus vardır. İlk dönemlerde gittikleri Avrupa ülkesinde geçici süre ile kalacaklarını planlayan Türklerin bu aşamada yabancı dil öğrenmeye yanaşmamaları ve gittikleri ülkede zaten dil öğrenmelerini sağlayacak, çalışma saatlerine uygun olabilecek yeterli miktarda dil öğrenimi imkânların bulunmayışı söz konusudur. Bu dönemde de Türkler alışverişte zorlanmamışlardır. Çünkü bir taraftan herhangi bir mağaza personeli ile iletişime geçmeden alışveriş yapabilecekleri marketler işlerini kolaylaştırmış, diğer taraftan da, kısa süre içinde Türk bakkalları açılmaya başlamış ve bu bakkallarda kendi memleketlerine özgü ürünleri bile kolaylıkla bulabilecekleri alışveriş imkânına kavuşmuşlardır.

Müslüman göçmenlerin bu dönemlerde alışveriş konusunda yaşadıkları en önemli sıkıntıların başında helal gıda temin etme sorunu gelmekteydi. Birçoğu çözümü bu işten anlayanlardan öğrendikleri domuz ürünlerinin kodlarını gıda etiketleriyle karşılaştırarak haram maddelerden sakınmakta bulmuşlardı. Ancak günümüzde Avrupa'da yaşayan Müslüman nüfusun artışı ve etkilerinin ve hak arayışlarının artışından olacak "helal" gıda sertifikası geliştirilmiştir. Bu da hem bu sertifikaya sahip firma ürünlerinin Müslümanlarca alımını artırmış hem de Müslümanların daha sorunsuz alışveriş yapmalarını sağlamıştır.

Bu alanda yaşanan diğer bir sorun da kurban kesimi ile ilgili olmuştur. Çünkü ne bireysel olarak kurban veya diğer zamanlarda hayvan kesmelerine izin veriliyordu, ne de helal kesimlerine yardımcı olacak mezbahaneler vardı.

Bütün bunlarla birlikte Türklerden bazılarının kurbanlarını banyolarında veya kamyon kasalarında kesmeleri de yadırganmaktaydı. Ancak bu konuda çözüm odaklı yaklaşımlar o dönemde sergilenmemiş, sadece farklı kültürel öğeler göz ardı edilerek Türklerin bu tutumları onların dışlanmalarına yol açmıştı. Şu da bir gerçektir ki, insanların yaşadıkları sorunlar bazen çözüm arayışı konusunda onları daha üretken olmaya da teşvik edebilmektedir. Nitekim gerek kurban kesme meselesi gerekse günlük et ihtiyaçlarını helal kesimlerden sağlamak gayesiyle Türkler et kesimi ve satışı işine yönelmişlerdir. Bu durumun günümüzde de görünen sonuçlarından biri Türk yiyeceği olarak bilinen döner ve kebabın Avrupa'da yaygınlaşmasıdır. Son zamanlarda Avrupa'da yaşayan Türk işadamları tarafından hazır döner ürünlerin uluslararası ticaretinin yapılıyor olması da, ilk dönemlerdeki bir gereksinimin bu alandaki başarılarına katkısını göstermektedir.

Göçmenlerin alışveriş ile ilgili olarak gerekçesi hem dinî ve etnik, hem de siyasi ve ekonomik kâr hedefli sayılabilecek başka bir tutumları da söz konusudur. Bu da gayrimüslimlerden alışveriş yapmak istememeleridir. Gözlemlerimize göre, her ne kadar günümüzde alışverişte etnik ve dinî firma veya mağaza tercihi azalma göstermekte ise de belli oranda devam etmektedir. Bu tutumun sadece dinî olmadığını iddia etmemizin nedeni ise, İslam peygamberinin gayrimüslimlerden alışverişini yasakladığına dair bir bilgi veya habere rastlanmamasıdır.

Zamanla Türklerin ve diğer Müslümanların alışveriş ve yeme içme alışkanlıklarının, bir arada yaşadıkları Avrupa toplumlarının alışkanlıklarından etkilendiği gibi, hâkim toplumların bu alandaki kültürlerine birçok yenilikler kattıkları da görülmektedir. Bunun en yaygın örneği ise döner gibi kebab çeşitlerinin şimdilerde Avrupa ülkelerinin yemek kültüründe önemli bir yer işgal etmiş duruma gelmesidir. Bu bağlamdaki kültürel alışveriş, tarafların birbirlerinin alışveriş ve yeme içme alışkanlıklarını hoşgörü ile karşılamalarına ve saygı duymalarına, birbirlerinin hassasiyetlerini gözetmelerine olumlu katkılar sağlayacaktır.

5. Değerlendirme ve Sonuç

İkinci dünya savaşından sonra Avrupa ülkeleri gerileyen ekonomik gidişatlarını bu durumdan kurtarmak için göç yoluyla ucuz işgücü temin etmeye başladılar. Maliyeti düşük işgücü ithalatında en önemli kaynakları hiç şüphesiz üçüncü dünya ülkeleri olarak kabul edilen ekonomileri zayıf, halkları yoksul ülkelerdi. Bu şartlarda göç eden ve bu niteliklerde olan ve sadece ülkenin sıkıntılı dönemlerinin düzelmesi için kabul edilen göçmenler nasıl olur da şimdilerde ülke kaynaklarının başlıca ortaklarından olur, bu da yetmez işveren olur, hâkim toplum üyelerine istihdam sağlar duruma gelir? Bu seyir hâkim toplumca psiko-sosyal açıdan kabulü zor bir durum haline gelebilmektedir. Bu zorluğun derecesi bilhassa etno-santrik zihniyet yapısına sahip birey ve toplumlarda daha fazladır.

Bu değerlendirmede bulunurken, özellikle Türkiye'den Avrupa'ya göçün başladığı dönemde göç nedeninin tüm taraflar için ekonomik oluşu temel hareket noktası kabul edilmiştir. Hem göç eden işçi aile bütçesini iyileştirme, kazanç elde etme gayesindedir, hem Türkiye Cumhuriyeti Devleti onların ülkeye aktaracakları dövizin hesabını yapmaktadır. Göç alan ülkeler de işgücü açıklarını az maliyet gerektiren bu işçilerle kapatma amacındadırlar. Bu açıdan tüm taraflar kısa vadeli bu ekonomik hedeflerini gerçekleştirdikten sonra bu göç sürecine son verilecek, göç edenler de ülkelere döneceklerdir. Ancak hiçbir tarafın da hesabı realiteye uymayınca birarada yaşama süresinin uzaması ile birlikte ortaya çıkan çeşitli sosyo-kültürel sorunların yanı sıra bir yandan ekonomik hedefler değişmiş, diğer taraftan da ekonominin bu uyum, çatışma, ayrımcılık gibi birlikte varoluş süreçlerinde oynadığı roller değişmiştir.

Avrupa ülkelerinde yaşayan Müslüman göçmenlerin sosyo-ekonomik durumu çoğunlukla o ülkenin ekonomik durumunun seyrine paralel değişim göstermiştir. Avrupa'ya bir zamanlar işçi olarak gidenlerin büyük kısmı şimdilerde artık işletme sahibi olup işveren konumundadır. Hatta bulunduğu ülke ile sınırlı kalmayıp uluslararası firmalar kuran, uluslararası ticaret yapan Türk işadamları sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bazı göçmen grupların bilhassa serbest mesleklere yönelmesi ve kendi işletmelerini kurmaya çalışması bile hâkim toplum tarafından, bu göçmenlerin entegrasyona tepkilerine bağlanabilmektedir. Oysa bu gelişmeyi tam aksi yönde yorumlamak da mümkündür. Göçmen işletmelerinin yaygınlaşması, ülke ekonomisine ve kültürüne uyumun belirtisi kabul edilebilmelidir.

Bu bağlamda ekonomi bazı zeminlerde uyumun göstergesi olmuş, göçmenlerin ekonomik açıdan kalkınmaları, zenginleşmeleri, eskiden işçi iken patron olmaları, uluslararasılaşmaları takdir edilmiş ve bu durum onların entegre olduklarının göstergesi kabul edilmişken, buna mukabil söz konusu ülkelerde meydana gelen ekonomik gerilemeler, işsizlik oranlarının artışı gibi olumsuzluklar göçmenlerin varlığına bağlanmış, onların ekonomik açıdan yüksek statülere gelmiş olmalarına paralel olarak ırkçılık veya İslâmfobi'de artış gözlenmiştir. Ancak göç alan toplumların bilim adamları ve siyasetçileri çoğunlukla ülkelerindeki göçmen işgücü olmadan ekonomik istikrarın sürdürülebilirliğinin mümkün olamayacağını farkındadırlar.

Son dönemlerde baş gösteren ve etkisi hala devam eden küresel finansal kriz tüm Avrupa ülkeleri yöneticilerini baş edilmesi çok zor sorunlarla karşı karşıya getirmiştir. Üretim azalmış, işsizlik çok yüksek oranlara ulaşmıştır. Bu ortamda Avrupa ülkeleri halkları refahın gerilemesi ve işsizlik sorunu nedeniyle sosyal sorunlar da yaşamaya başlamışlardır. Bu ruh hali onların göçmenleri haksız bir şekilde ülke kaynaklarına zarar vermekle suçlamalarına zemin hazırlamıştır. Öte yandan krizden en çok etkilenen sektörlerde istihdam edilen göçmenlerin işsiz kalma ile daha sık karşılaştığı bu ortamda bilhassa genç göç-

menler arasında işsizlik oranlarının artışı ile birlikte bu gençlerin hâkim toplum üyeleri ve kurumlarından da uzaklaştığı söylenebilir.

2012'de Fransa'da gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aşırı sağcı politikacı Marine Le Pen'in aldığı yüksek oy oranı kriz dönemlerinde göçmen karışıklığının bilhassa kazançlı olduğunun önemli bir göstergesidir. Bu durum sadece Fransa için değil nerdeyse tüm Avrupa için gözlemlenebilmektedir. Yaşanan ekonomik krizler bir bakıma zaten var olan kültürel sorunları, yabancı düşmanlığını, ayrımcılık niyetlerini, göçmenleri günah keçisi ilan etme temayüllerini açığa çıkarma vazifesi görmüştür. Daha da ileri gidilerek aslında ekonomik krizlerden çıkmanın en önemli yolunun göçmenleri ülkeden uzaklaştırmaktan geçtiğini iddia etmeye kadar varılmıştır.

ECRI raporlarında yapılan tespitler de iddialarımızı destekler niteliktedir. Mesela 2011 yıllık raporunda, Avrupa ülkelerinde göçmenler ve azınlıkların ekonomik imkânların gerilemesinden ve sosyal güvenlik harcamalarında yaşanan aksamalardan sorumlu tutuldukları ve bunun sonucu olarak çokkültürlülüğün yargılandığı ve istihdam alanı başta olmak üzere ırkçı ve ayrımcı tutumların sergilendiği tespitlerine varılmıştır (ECRI, 2011).

Göçmenlerin bilhassa ekonomik krizleri takip eden süreçte hâkim toplum tarafından suçlu ilan edilmeleri tesadüf değildir. Ancak bütün bu örnekler ve bu yöndeki söylemimiz Avrupa ülkelerinde yaşanan xenophobia ve İslamophobia'nın yükselişinin sadece ekonomik krizle açıklanabileceği iddiasını taşımaz. Ulusal kimliklerin aşınmasını esefle izlemek ve homojenliğe veda etmenin sancıları evelden mevcuttu. Zira Avrupa tarihinde sadece Müslümanlara karşı değil, bir zamanlar Romanlara karşı yapılan ayrımcılıklar bilinmektedir. Kısaca bugün Müslümanlara karşı gösterilen hoşgörüsüz tutum tarihte yaşananların bir tekrarı mahiyetinde de görülebilir. Bu tutumlar Eurocentric, ethnocentric tutumlarla bilhassa Batı- doğu şeklinde metafor yaratan ve bunlara ötekileştirmeyi çağrıştıran anlamlar yükleyen söylemin görüntüleridir. Bu da göstermektedir ki aslında sorun aynı kalmakta fakat yöntem ve tezahür şekilleri değiştirmektedir. Sosyal ve ekonomik bakımdan sıkıntılı dönemlerde hazırda bir günah keçisinin bulundurulması ve gündeme getirilmesi bir bakıma yaşanan sorunların politikacılar açısından üstünün örtülmesi ve gerçekçi uygulanabilir çözüm arayışları konusunda rehavete yol açması yönüyle esasen Avrupa için verimli bir anlayış gibi görünmemektedir.

Siyasilerin, bilhassa ülkeleri ekonomik darboğaza girdiğinde göçmenlere yönelik politikaları sertleştirmesi, yeni göçmenlerin kabulünde sıkı tedbirlerle yönelmesi, toplumda göçmenleri meselenin müsebbibi olarak ilan etmek anlamına gelmektedir. Böylece siyasetçiler hem kendi başarısızlıklarını örtmeye çalışmakta hem de kendilerine yönelebilecek tepkileri ülkelerindeki yabancılarla yönlendirmiş olmaktadır. Almanya başbakanı Merkel gibi birçok Avrupalı siyasetçi çokkültürlülük politikasının iflas ettiğini söyleyerek, sağ seçmenin oyunu çekme yollarına başvurmuşlardır (Hürriyet, 2013).

Yine Danimarka gibi aşırı sağ partilerin ülke yönetimi ve siyasette niceliksel bakımdan fazla yer bulamadığı örneklerde bile, bu partilerin göçmenlere yönelik söylemleri, yerli seçmenin oyunu kaybetmek istemeyen merkezi partileri etkileyebilmektedir.

Krizin en fazla etkilediği alanın istihdam olması da yerli halkların ülke-lerinde yaşayan göçmenleri ekonomik krizlerden bu denli sorumlu tutmalarına neden olmaktadır. Bilhassa genç nüfusun istihdamında görülen gerileme ülke genelinde yabancılara tepkileri artırırken bu söylemler genç kesimde marjinal tutumların oluşmasını tetikleyebilmektedir. Böylece hâkim toplum aşırı milliyetçi-sağcı ve yabancı düşmanı tutumlara daha çabuk kapılabilmekte ve göçmenleri, sınırlı olan ülke kaynaklarının paylaşımında kendilerine rakip olarak algılayabilmektedirler. Genellikle yerli halkların yanılgısı göçün piyasada daralmaya ve gelirlerin paylaşım kaynaklı düşmesine yol açacağı düşüncesidir. *Oysa “göç, emek piyasasında bir sıkışmaya neden olmaz ve yerlilerin gelirini düşürmez”* (Castles & Miller, 2008: 279).

İş piyasalarında ayrımcılığın tamamen ortadan kaldırılabilmesi halinde Türkler başta olmak üzere göçmenlerin daha verimli ve üretken olacakları düşünülebilir. Çünkü zaten çalışmak para kazanmak için göç etmişler bunca sıkıntılara katlanmışlardır. Ancak araştırmalar ayrımcı tutumların her dönemde varlığını koruduğunu göstermektedir. Örneğin, Hollanda’da 1982’de yapılan bir araştırmada 330 işverenin %36.1’nin göçmen istihdam etmek istemediğini belirtmiştir. 1986’da bir diğer araştırmada 300 işverenin %53’ü eşit vasıflar sahip Hollandalı ve göçmen iki aday arasından Hollandalıyı tercih edeceğini söylemiştir (Toksöz, 2006: 70). Buna benzer sonuçları diğer Avrupa ülkelerinde yapılan araştırmalarda da görmek mümkündür.

Ayrımcılık, eğitim ve dil becerilerinin yetersizliği nedeniyle, yukarıda bahsettiğimiz ve Türk girişimcilerin başarılarını yansıtan olumlu örneklerle rağmen, Avrupa ülkelerinin çoğunda Türkler arasındaki işsizlik oranı ülke genelinden yaklaşık 2 kat daha fazladır. *“Mesleksizlik nedeninden kaynaklanan Türkler arasındaki bu işsizlik “Yabancı Düşmanlığına Mesnet” yapılan en önemli unsurdur.”* (Şen & Güler, 2009: 5).

Müslüman göçmenlerle yaşadıkları ülke halkı arasındaki gerginlikler veya çatışmaların sadece kültürel farklılıklara indirgenerek, *medeniyetlerarası çatışmalar* olarak yorumlanması durumunda, göçün gerçekleştiği ilk yıllarda göçmenlerin dil başta olmak üzere hâkim kültür unsurlarına ve halka çok daha mesafeli oldukları, gerek mekânsal ve gerekse kültürel gettolaşmanın daha yoğun olduğu dönemlerde çatışmaların, ırkçı cinayetlerin niçin günümüzde yaşandığı düzeyde olmadığı sorgulanmalıdır. Böylece zamanla kültürel, dinî ve benzeri farklılıklar öne çıkıyormuş gibi gözükse de, ekonominin farklı kültürlerin bir arada yaşama deneyiminde uyum veya çatışmaların başlıca aktörlerinden biri olduğu ve söz konusu diğer faktörlerin öne sürülmesinde belirleyici konumda olduğu söylenebilir. Ekonominin bu belirleyiciliği, şu sonuçlarla ortaya konulabilir:

1. Avrupa'da birçok ülkenin çokkültürlülük deneyimi 20. yüzyıldan günümüze kadar süregelen işgücü göçleri sonucunda, yani ekonomik amaçlı faaliyet ile tam anlamıyla gerçekleşmiştir. Bu süreçte Türkiye'den göçler hem nicelik ve olarak hem de süreklilik bakımından önemli bir yer teşkil etmektedir.
2. Müslüman göçmenlerin illegal işçi olarak, sigorta ve vergiden kurtulmak için yasadışı istihdam edilmesinin ev sahibi toplumların en çok yadırgadıkları iktisadi suçlardan olduğu görülmektedir. Bunun gibi, çalışma imkânı olduğu halde çalışmaya yanaşmayan ve sosyal güvenlik yardımlarından haksız yere yararlandığı düşünülen Müslümanlar da Avrupalılarca ülkelerindeki ekonomik başarısızlıkların ve bütçe açıklarının sebebi olarak düşünölmeye başlanmıştır. Bu durumda Müslüman göçmenlere düşen görev yaşadıkları ölkelerin yasaları doğrultusunda, haksız kazanç gayesi gütmeyen, hem yaşadıkları ölkeler hem de dünya ticaret ve üretim sistemleri ile entegre olarak ekonomik güçlerini hem nitel hem de nicel bakımdan artırmaları olacaktır.
3. Avrupa ölkelerinde yaşayan Müslümanların, bilhassa Türklerin ekonomik başarılar göstermeleri bazı dönemlerde onların entegrasyonlarının önemli bir göstergesi sayılmışken, söz konusu ölkelerin ekonomilerinde gerilemenin olduğu dönemlerde ise yerli halk tarafından rakip ve ölkeler kaynaklarının yabancı paylaşıcıları olarak görölmüşlerdir. Ekonomik krizlerin Avrupa ölkelerini sardığı günümüzde, ölkelerde yaşanan işsizliğin ve ekonomik gerilemenin günah keçisi olarak Türkler başta olmak üzere göçmenler ilan edilmiş durumdadır.
4. Neredeyse tüm Avrupa ölkelerinde seçimlerde sağcı siyasetçilerin oy oranlarının artması ve ölkelerde radikal sağcı şiddet eylemlerinin gerçekleştiği dönemler izlendiğinde genellikle ekonomik krizlerin olduğu zamanlarda bunların tırmanışa geçtiği görölmektedir.
5. Küreselleşme beklendiği üzere ölkeler arası ekonomik eşitsizliği gideremediğine göre, uluslararası emek göçü bundan böyle de devam edecektir. Göç sürecinin, bilhassa göç alan ölkeler için verimli ve kazançlı olmasının göçmenlerin dışlanması ve ötekileştirilmesi ile gerçekleşmeyeceği aşikârdır. Göçmen azınlıklar siyasal anlamda hükümetlerin karar alma mekanizmalarına tesirde bulunamayacak kadar zayıf olduklarında yahut ekonomik güçleri bulunmadığında marjinalize olmaktan başka yollarının bulunmadığını düşünürler ve onların bu düşünceleri radikal gruplarca istismara da her zaman açık kalabilir. O halde Müslümanların gerek ekonomik gerekse sosyal uyumları bakımından, hâkim devletlerin ve toplumların en fazla hassasiyet göstermeleri gereken husus, etnik ve dinî ayrımcılıkların ortadan kaldırılmasına yönelik uygulamalar olmalıdır.

Notlar

(*) Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

- 1 Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün Avrupa'da yaşayan vatandaşlarımızla ilgili periyodik olarak yayımladığı raporlar, bulundukları tüm ülkelerde Türk çocukları arasında yüksek eğitim görenlerin oranının istenen düzeyde olmadığını göstermektedir. www.calisma.gov.tr

Kaynaklar

- Abadan-Unat, N. (2002). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Adıgüzel, Y. (2010). "Diyasporadaki Kimlik Algılamalarına Göç Tipinin Etkisi: Almanya ve İngiltere Türk Toplamlarının Karşılaştırması", *Sosyoloji Dergisi*, 20.sayı 2010/1, s. 97-119.
- Aksiyon Dergisi (2013). (<http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-32450-173-avrupada-istisna-kamet-asiri-sag.html>).
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, (çev. Bülent U. Bal, İbrahim Akbulut), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Ecrl, (2011). http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/Annual_Reports/Annual%20report%202011.pdf, Erişim, 10.06.2012
- Hürriyet, (2013). <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/16062655.asp>, Erişim: 9.03.2013
- Karagöz, K. (2011). "Göç Ticaret İlişkisi: Panel Çekim Modeli", *Sosyo-Ekonomi*, Sayı:15, s. 55-68.
- Kaya, A. (2006). "Fransa'da Yoksulluk ve Müslüman Ateistler: Beur Ayaklanması" http://www.eurozine.com/articles/article_2006-05-03-kaya-tr.html erişim 19 Şubat 2012.
- Kaya, A. ve Kentel, F. (2008). *Belçika Türkleri Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü Engel mi?*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, İ. (2011). "Avrupalı Türkler: Misafir İşçilikten Avrupa Vatandaşlığına", *Doğu Coğrafya Dergisi*, 2011, 19, s. 149-166.
- Özmen, N. (2012). *Çokkültürlü Toplumda Sosyal Entegrasyon ve Din*, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Şen, F. ve Güler, A. (2009). *Avrupa Birliği ve Almanya'da Türk Girişimcilerin Ekonomik Gücü Araştırma Özeti*, Essen: Tavak
- Şen F., Ulusoy Y., Şentürk C. (2008). Almanya ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Türk Girişimciliği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2008, Cilt 1 / 2, s. 405-418.
- Rohe, M. (2008). "Azınlık Terimi: Almanya'da ve Türkiye'de Azınlığın ve Çoğunluğun Birlikte Yaşamaları", *Göç ve Entegrasyon-Almanya ve Türkiye'de Azınlık-Çoğunluk İlişkileri*, 2008, s. 43-55, Ankara: Konrad Adenauer Stiftung.
- Tapia, S. (2008). "Fransa ile Türkiye Arasındaki Göç Dolaşımı ya da Türkiye'nin Avrupa'yla Bütünleşmesinin Görünmeyen Yüzü", (çev.Z.Güven),(derl: Didem Danış-Verda İrtiş)*Türkiye'den Fransa'ya Göç Halleri ve Göçmenlik Halleri*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 157-188
- Toksöz, G. (2006). *Uluslararası Emek Göçü*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Uluslararası Af Örgütü (2012). Tercihler ve Önyargılar-Özet <http://www.amnesty.org.tr/ai/system/files/Tercihler%20ve%20C3%96nyarg%C4%B1lar%20-%20Rapor%20C3%96zeti.pdf> erişim 15 Mart 2013.
- Wallraff, G. (1986). En AlttaKiler, (çev: O. Okkan), 3.bsk, İstanbul: Milliyet Yayınları. www.calisma.gov.tr
- Yavuzcan, İ. H. (2011). "Almanya'da Türk Ve İranlı İşletmeciler Örneğinde Etnik Ekonomi", *Sosyal siyaset Konferansları Dergisi*, 2011, s. 697.
- Yıllık Rapor (2008). T.C Kopenhag Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Danimarka'nın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri 2008 Yılı Raporu, Temmuz, 2009.